

Poznámky k životu a dílu filosofa

Mihajlo Rostohara

Brněnská období v životě univerzitního profesora

Mihajlo Rostohara

Notes on the Life and Work of the Philosopher

Mihajlo Rostohar

Jiří Gabriel

Abstrakt

Profesor filosofie a psychologie, slovinský rodák Mihajlo Rostohar (1878–1966), je známý především jako zakladatel Psychologického ústavu na FF MU a tvůrce brněnské celostní a experimentální psychologické školy. Méně často se připomíná, že v letech 1923–1926 byl vedoucím Filosofického semináře na FF Masarykovy univerzity a že jeho přechod z Karlovy univerzity, kde se v roce 1911 habilitoval z filosofie, do Brna byl ovlivněn také tím, že se tu s ním počítalo jako s nástupcem Otakara Zicha ve vedení filosofického semináře (psychologii, někdy i noetiku v něm přednášel až do roku 1939). Článek se zaměřuje na filosofická témata, většinou spjatá s jeho pojetím psychologie, pro něž se dostával do sporů zejména s pozitivisticky orientovaným Františkem Krejčím. Do popředí autorovy pozornosti se vedle Rostoharova názoru na náboženství dostávají jeho psychologické analýzy procesu poznání, jednotlivých jeho prvků smyslových i racionálních (Rostohar se habilitoval prací o hypotetických soudech), o úloze jazyka při myšlení, a v neposlední řadě také o odpovědnosti badatele za názory, jež předkládá veřejnosti. Rostoharovu bohatou činností veřejnou, spolkovou a osvětovou připomíná závěrečná pasáž o jeho (stále aktuální) publikaci *Národnost a její mravní význam*.

Klíčová slova

Mihajlo Rostohar – filosof a psycholog, brněnská celostní a experimentální psychologická škola

Abstract

Professor of philosophy and psychology, native Slovenian, Mihajlo Rostohar (1878–1966) is known primarily as the founder of the Institute of Psychology at Masaryk University in Brno and as the founder of the holistic and experimental psychological school in Brno. Less frequently it has been remembered that in the years 1923–1926 he was the head of the Seminar of Philosophy at the Faculty of Arts, Masaryk University and that his transition from Charles University, where he received a habilitation in philosophy in 1911, to Brno was also influenced by the fact that he was considered as Otakar Zich's successor in the leadership of the Seminar of Philosophy (he lectured psychology, sometimes epistemology there until 1939). This article focuses on philosophical topics, mostly connected with his conception of psychology, through which he had disputes with the positivist oriented Frantisek Krejčí. The author's attention is focused on, besides Rostohar's opinion on religion, his psychological analyses of the process of cognition, the individual sensory and rational elements (Rostohar was awarded by his habilitation degree with the work on hypothetical judgments), the role of language in thinking, and not least the responsibility of researchers for their opinions, which they present to the public. The final part, which discuss Rostohar's (still up to date) book *Nationality and its moral significance*, recalls Rostohar's rich; public, social and educational activities.

Keywords

Mihajlo Rostohar – philosopher and psychologist, holistic and experimental psychological school in Brno

Autoři píšící o životě a díle slovinského filosofa a psychologa působícího v letech 1922–39 a 1945–47 na Masarykově univerzitě v Brně (autoři většinou z okruhu brněnského nebo olomouckého) se mu věnují – publikačně, příp. organizací příležitostných (jubilejních) seminářů – téměř výhradně jako psychologovi: zakladateli Psychologického ústavu na Filosofické fakultě a Brněnské školy celostní a tvarové psychologie.¹

Příspěvky ze symposia k 120. výročí narození M. Rostohara v říjnu 1998 vyšly ve Sborníku prací FFBU P3, 1999, s úvodním studií J. Švancary *Tři etapy života a díla M. Rostohara*. Zatím poslední brněnské rostoharovské semináře byly v dubnu 2016: Seminář připravený prof. Josefem Švancarou a doc. Jiřím Danem měl dvě části: 2. dubna se konal na rektorátě MU a věnoval se novým

1 Josef Förster – Alena Plháčková, *Brněnská škola celostní a tvarové psychologie*, Olomouc: FF Univerzity Palackého 2004. Publikace podává ucelený osobnostní i vědecký obraz „školy“ s odpovídající bibliografií.

pohledům na Rostoharovo dílo, 20. dubna pokračoval v Mendelově muzeu MU a vztahoval se k stému výročí vydání Rostoharovy knihy *Národnost a její mravní význam*. Ústav psychologie FF MU uspořádal seminář k výročí svého založení 10. května 2016.²

Mihajlo Rostohar (30. 7. 1878–5. 8. 1966), Slovinec narozený v Bregách, od r. 1901 studoval medicínu, přírodní vědy, psychologii a noetiku na Filosofické fakultě vídeňské univerzity, od r. 1903 ve Štýrském Hradci. K doktorátu filosofie ve Vídni předložil dizertaci *Ueber Hypothesen und ihre erkenntnistheoretische Bedeutung* (1906). Po promoci mu prof. Friedrich Jodl doporučil pokračovat ve studiu filosofie u prof. Masaryka na univerzitě v Praze a psychologie na Psychologickém ústavu Wilhelma Wundta v Lipsku. V roce 1911 se Rostohar na UK habilitoval z filosofie po předložení prací *Uvod v znanstveno mišljenje* (1909) a *Theorie hypotetického soudu* (1910); členy habilitační komise byli František Čáda, T. G. Masaryk a František Drtina (viz Přílohy).³ Poté (1911–12) přednášel na FF logiku a budoval svou (první českou) psychologickou laboratoř ve Fyziologickém ústavu prof. Františka Mareše. Tuto etapu vědeckého života Rostoharovi ukončilo povolání do vojenské služby v rodné zemi. Po válce v Lublani inicioval založení slovinské univerzity. Když však – vzhledem k jeho politické orientaci – nebyl jmenován jejím profesorem, vrátil se v roce 1920 do Prahy.

Kritické výhrady (především Františka Krejčího)⁴ vůči Rostoharově pojetí psychologie jej vedly k přání přejít na Fyziologický ústav Lékařské fakulty MU, spravovaný E. Babákem. Když 27. června 1923 byla Rostoharova pražská habilitace přenesena na FF MU, aby tu – po návratu dosavadního ředitele prof. Otakara Zicha na UK – řídil její Filosofický seminář (FS),⁵ stal se zá-

2 Viz <http://www.muni.cz/events/calendar/63090441>.

3 Rostohar se chtěl na univerzitě věnovat psychologii, ta se však na fakultě studovala jako disciplína v rámci oboru filosofie (podobně jako logika).

4 M. Rostohar, Odpověď na kritiku Fr. Krejčího O možné a nemožné psychologii, *Ruch filozofický* 8, 1929, s. 87–98; Recenze knihy J. Popelové, *Filosof* Fr. Krejčí, 1942, *Psychologie* 8, 1943, s. 94–95.

5 *Filosofický seminář* patřil k prvním na fakultě (spolu se seminářem historickým a pěti semináři jazykovědnými); jsou uvedeny v *Seznamu přednášek na MU v Brně v letním běhu studijního roku 1921/22* (později byly „semináře“ přejmenovány na „katedry“, resp. „ústavy“). V *Seznamech přednášek* byla filosofie uváděna v oddílu I. Vědy filosofické a pedagogika, spolu s psychologií, logikou a sociologií. „Vědecké ústavy při filosofické fakultě“ jsou vyjmenovány v *Seznamu přednášek v letním běhu studijního roku 1924/25*. Psychologický ústav je poprvé uveden v *Seznamu přednášek pro studijní rok 1926/27*.

roveň asistentem u prof. Babáka.⁶ Ve FS se v letním semestru 1923 uvedl přednáškami o Lockově Zkoumání o rozumu lidském a o Psychofyzice, metodě experimentální psychologie. V dubnu 1924 byl Rostohar (po urgenci z fakulty) jmenován mimořádným profesorem systematické filosofie; návrh na jeho jmenování, který připravili profesori O. Zich a germanista Antonín Beer, byl podán už v listopadu 1921 (ředitelé seminářů bývali zpravidla profesori). Po svém jmenování řádným profesorem psychologie, podepsaném T. G. Masarykem 31. 3. 1931, se Rostohar stal prvním profesorem psychologie na FF Masarykovy univerzity. Rostoharovo založení Psychologické laboratoře ve Fyziologickém ústavu prof. Mareše a zejména Psychologického ústavu na MU – spolu s výsledky bádání jeho i členů jeho školy – pak dokládají, že je rovněž právem označován za „předního průkopníka české experimentální psychologie“.⁷

K Rostoharovu pedagogickému životopisu zbývá dodat, že v r. 1927 se jeho nástupcem na místě ředitele FS stal Vladimír Hoppe (a po Hoppeho skonu v roce 1931 J. L. Fischer)⁸ a že v letech 1934 a 1935 byl děkanem FF MU. S přerušením válečných let, která strávil ve Slovinsku, působil na FF MU do r. 1948. Po emeritování byl ještě dva roky profesorem a rektorem na nově zřízené brněnské Vysoké škole sociální (zrušené 1951). Po roce 1950 se věnoval budování psychologického ústavu na Filosofické fakultě v Lublani a psaní učebnic psychologických disciplín. V roce 1958 byl ve vlasti vyznamenán řádem Za zásluhy o národ 1. stupně.

V letech 1923–1939 byli spolu s Rostoharem členy filosofického semináře Otakar Zich (1919–1923), A. I. Bláha (1921–1939), Karel Svoboda (1920–1924, ze semináře klasické filologie), Josef Tvrđý (1922–1939), Vladimír Hoppe (1927–1931), Josef Ludvík Fischer (1927–1939), Mirko Novák (1938–1939).

Co o Rostoharovi napsali jeho kolegové z FS a další čeští filosofové: Josef Tvrđý v *Logice* (1937) v něm viděl především psychologa a logika, filosofa potud, pokud to na něm vyžadovala psychologie. O *Hypotetickém soudu* uvedl, že „v otázce vztahu soudu kategorického a soudu hypotetického stojí na stanovisku

6 Srv. J. Švancara, Čtvrt století badatelské, pedagogické a organizační činnosti M. Rostohara v Brně v letech 1923–1949, *Sborník prací FF MU 1999, řada psychologická*, s. 22 an. K tomu viz také M. Rostohar, *Nástin psychologických názorů Babákových*, Brno: vl. nákladem, nedatováno.

7 Srov J. Forster – A. Plháková, *Brněnská škola...*, s. 43–44. Na s. 44 „je také blíže představen Psychologický ústav, který Rostohar řídil 22 let, až do penzionování v roce 1948“.

8 V r. 1927 dostal V. Hoppe, představitel intuitivní a kontemplativní filosofie, na FF přednost jak v udělení profesury, tak vedení FS před J. Tvrđým, pozitivistou (se smyslem pro metafyziku).

přednosti kategorických soudů a odmítá jejich převod na formu hypotetickou.“ J. L. Fischer se o Rostoharovi zmiňuje až v *Listech o druhých a o sobě* (2005), a to v souvislosti se svou habilitací v roce 1926: Zamýšlel ji jako habilitaci z filosofie, ale na Rostoharovo naléhání byla překvalifikována na habilitaci ze sociologie. Rostohar byl v komisi i při Fischerově habilitaci z filosofie (1930) i při jeho jmenování mimořádným profesorem filosofie (1935). Fischer se v *Listech* netají, že se v Rostoharovi „dobře nevyznal“ a že se mu „nejevil zrovna nejsympatičtější, v semináři by se byl rád choval protektorsky, přitom se však necítil nejbezpečněji...“ (s. 256). – *Emanuel Rádl* píše o Rostoharovi (a jeho sporu s Krejčím) v II. svazku *Dějin filosofie*, v souvislosti s hypotézou psychofyzického paralelismu, o níž se zmiňuje při výkladu filosofických názorů na vztah těla a duše. Hypotézu samu Rádl připsal „fyzikovi, romantikovi a spinozistovi“ G. Th. Fechnerovi, jehož propojení panteismu s přírodou přivedlo k učení o duševní a hmotné stránce podstaty světa a k rovnoběžnosti jejich dějství v lidské psychice. Fechner s fyzikem M. Weberem pak zformulovali zákon, že „intenzita počítka [jeho psychické stránky] je úměrná logaritmu podráždění receptoru“. *Josef Král* v *Československé filosofii* (1937) v kapitole o logice (s. 90) jmenuje Rostoharův spis o hypotetickém soudu a článek O formaci soudu z *České mysli* 1912. Z kapitoly o psychologii si Rostohar na předsádku knihy *Psychologie jako věda o subjektivní skutečnosti* perem opsal odstavec ze s. 119: „Protí mechanistické a atomistické psychologii s jejím asociačním principem (Rostohar) klade psychologii vývojovou, genetickou a celostní, orientovanou duchovědně a vycházející z Diltheye, s principem vývoje a teleologie, jež studuje hlavně vývoj psychické struktury jako živou, účelnou jednotu.“ Z Rostoharových *Studii z vývojové psychologie* I (1928) Král představuje jeho vysvětlení vývoje zrakové představy z původního dojmu. Na článek *Struktura v duševním životě* (*Psychologie* 1935) odkazuje konstatováním, že Rostohar pojem struktury jako princip dynamický odlišuje od tvaru, útvaru a komplexu jako pojmů statických, kloně se více k berlínské škole (Wertheimer, Köhler, Koffka) než k lipské. Za neurčitou považuje Rostoharovu analýzu „psychologie národnosti“ (*Nové Čechy* 1921). Král také uvádí, že Rostohar vydává Experimentální práce Psychologického ústavu a od r. 1935 *Psychologii*, časopis pro teoretickou a užitou psychologii.

O svých *filosofických názorech* se Rostohar více rozepisuje v publikacích *Studie z vývojové psychologie* (1928), *Obecná psychologie* (1947) a *Psychologie jako věda o subjektivní skutečnosti* (1950),⁹ *Strukturální psychologie* (nedat.). Poválečné

9 Rostoharovy *Studie* vyšly ve Spisech FF MU, *Obecná psychologie* je záznam přednášek

texty jsou osnovány jako učebnice: po výkladu předmětu, úkolech a metodách psychologie probírá „celistvou činnost psychickou“ a jednotlivé „psychické celosti“ (stránky a útvary lidské psychiky, resp. „psychické danosti“). Noetický zřetel k psychologické stránce smyslového a racionálního poznání a roli citů v praktickém a teoretickém životě lidí jej motivuje i k četným poznámkám nejen z oblasti logiky, ale i jazykovědy a etiky.

Už v titulu učebnice z roku 1950 Rostohar vymezuje psychologii jako „*vědu o subjektivní skutečnosti*“. Touto „subjektivní skutečností“ rozumí psychiku (psychično) v její celistvosti, strukturovanosti a vztahu k lidskému nositeli. Když někteří filosofové a psychologové měli k této definici výhrady (že je vágní, nevědecká, idealistická), zřejmě přehlíželi, že se v ní výraz „subjektivní“ nevztahuje k noetické *hodnotě* poznání, které člověk jejím prostřednictvím získává, nýbrž ke způsobu existence jejího předmětu: jako specifické stránky (složky) lidské bytosti. Psychiku Rostohar chápal celistvě (celostně), ovšem jako badatel v ní rozlišoval specifické celky (tvary, útvary) s jejich vlastními funkcemi. Povaha předmětu psychologie Rostoharovi – jako všem psychologům – umožňovala, aby při svém studiu psychiky užíval i autopsie, tj. zaujímal při něm místo obou členů noetického vztahu subjekt-objekt (*S a O*). Lze předpokládat, že Rostohar znal (a také se jí přidržoval) tezi J. L. Fischera, že „skutečností/světlem dlužno rozumět *kvalitativní rozrůzněnost*, vyznačovanou různými typickými způsoby svého utváření, které nazveme *existenciálními mody*, jež vedou k rozlišení *tří forem (způsobů) existence skutečnosti*: a) *modu objektivně reálného*, který obepíná všechnu realitu, pokud trvá nezávisle na psychickém subjektu, a který se rozpadá dále v modus anorganický a organický, b) *modu psychicky reálného, který obepíná všechny stavy i obsahy psychického subjektu* (zvýraznil JG), a c) *modu kulturně reálného*, který obepíná všechna díla vytvořená reálnými subjekty, sdruženými ve společnost“. Dále diferencované skutečnosti, vyznačené těmito základními mody, jsou „skutečnostmi *pleno sensu* [...] a není nejmenší důvod, proč bychom kteroukoli z nich snižovali na jakýsi odvozený fenomén jen proto, že její existenciální modus je jiný než modus anorganické skutečnosti“. O vzájemném poměru těchto modů Fischer soudil, že „můžeme říci jen to, že modus nižší limituje modus vyšší, který se za podmínek víceméně vyhraněných jaksí vynořuje ze základny“.¹⁰

na FF MU, *Psychologie jako věda o subjektivní skutečnosti* vyšla nákladem Společnosti Pedagogického muzea v Brně.

10 Srv. J. L. Fischer: *Věčný a časový úkol filosofie*, Olomouc 1935.

Za předmět psychologie – *danosti vědomí* Rostohar pokládal jevy, které Fischer řadil pod bod b), tedy náležející k podstatě *vědomého subjektu*, na němž jsou zcela závislé (každý si je může ve svém zažití uvědomit). Děлил je na akty, resp. funkce, a na obsahy; smysly vnímáme a představujeme si různé věci, avšak akty vnímací a představovací jsou pokaždé stejné. Jako *danosti vědomí* tedy Rostohar rozeznával *dva druhy* útvarů, jako forem [psychické] zkušenosti: Danosti obou druhů považoval za „stejnorodé s vědomím subjektu“. Rozlišil je tím, že jedny označil za záležitost psychiky samé (např. obrazivosti, představivosti), kdežto druhé předpokládají kontakt *S* s předměty modu objektivně reálného, nebo kulturně reálného, tedy vnějších *objektů* (*O*).¹¹

Když někteří kritici označovali Rostoharovu definici *psychologie* jako *vědy o subjektivní skutečnosti* za nevědeckou, idealistickou atp., přehlédli, jak Rostohar „skutečnosti subjektivní“ rozumí, že totiž předmětem psychologie je psychická stránka člověka-subjektu poznání. Její „celostní obraz“ člení na dílčí celky a poznatky o nich sceluje v psychologických pojmech, vyjadřovaných přiměřenými slovními výrazy, sloužícími (jako jiné pojmy) k objektivizaci psychologického poznání. Jako metody bádání Rostohar užíval i autopsie, tj. zaujímal místo obou relátů noetického vztahu: subjektu (*S*) i objektu (*O*).

Rozlišování modů existence objektů souzení přivádí Rostohara k *existenciálnímu soudům*, tj. soudům o existenci denotátu jejich subjektu. Samu „existenci“ nedefinoval, ale lze předpokládat, že by souhlasil s tím, že „existuje“ např. ve výroku „*Bůh existuje*“ vyjadřuje myšlenku, že v reálném světě je Bůh *nositelem vlastností*, jež Bohu (resp. znakům pojmu „Bůh“) připisuje třeba Bible, nějaká autorita římskokatolické teologie nebo filosofie, případně sám Rostohar.¹²

11 K tomu (s odkazem na spis H. Rickerta *Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung*, 1928) Rostohar dodává: „Vědomý subjekt, na němž jsou závislé pocitové danosti, není ani subjekt noetický ani subjekt metafyzický, nýbrž je to subjekt reálný, vymezený časově a prostoro- vě, a je nadán smysly, z nichž jsou podrážděním buzeny pocity. Pocity jako skutečnost subjektivní náleží k podstatě subjektu pociťujícího. Nazýváme je jevy psychologickými; stavíme je vedle jevů přírodních, tj. fyziologických, fyzikálních a chemických, od nichž se liší jednak svou subjektivní povahou, jednak způsobem, jakým je psychologická věda podává...“ (s. 8).

12 Podle Rostohara úvaha o existenci jakéhokoli *objektu* předpokládá jeho pojmové vymezení: druhu existence, vlastností a důvodů (argumentů) pro možnost jeho existence. Často se otázka existence nevztahuje na sám (celý) objekt, ale pouze na nějakou jeho vlastnost. – Negace výroku „Bůh existuje“ zní „Není pravda, že...“. O „různých možných světech tu nemusíme uvažovat, protože Bůh buď je, nebo není ve všech, nebo žádných světech. Pravdivost výroků „věřím/nevěřím v Boha“ závisí jen na pravdivosti promluvy mluvčího. Řeč o „B/bohu“ se může týkat definičních znaků pojmu „B/bůh“, boží existence, významu víry/nevíry v boží existenci pro jedince i společnost.

Jako příklad soudu o existenci je uveden výrok o existenci Boha, protože v řeči o Rostoharově filosofii nejde opomenout téma *Rostohar a náboženství*. V době, kdy s psychologií začínal, nebylo výjimečné, že poměr psychologů k náboženství se promítal i do jejich výkladu lidské psychiky, např. přijetím konceptu rozumové duše.¹³

Rostohar píše o náboženství ve skriptech *Obecná psychologie*, v oddíle o citech, když se dostal k „*citům a emocím náboženským*“ (s. 132 an.).¹⁴ Na úvod si posteskuje, že „cítění náboženské“, na rozdíl od etického, „je těžké definovat, protože některá náboženství neznají pojem boha“. Náboženství tedy nespojoval nutně s vírou v B/boha. Jako východisko k výkladu náboženství zvolil větu, že „*víra v nadmyslový svět ještě není náboženství*“. (Zde Rostohar přešel, že Bůh bývá tradičně spojován právě s „nadmyslovým světem“.) To, že v citované větě uvedl „víru v nadmyslový svět“ jako možný signifikantní znak náboženství a hned ji (jakoby) zase popřel, však už bez komentáře nenechal. Jednak uvádí, že k předpokladu existence transcendentního světa dospěla i řada *filosofů* a vědců *vlastní* úvahou. Ale především (podle Rostohara): *sama víra v nadmyslový svět ještě není náboženství*, protože o náboženství jde až tam, kde se náboženství stane *přesvědčením*, světovým a životním názorem, normou, hybnou silou myšlení a jednání lidí. K tomuto stanovisku dospěl asi svázáním náboženství s citovým, praktickým životem lidí, s jejich touhou po „životě dokonalejším“, po společenství „s dokonalou bytostí“: „Teprve v tom okamžiku, když se individuuum cítí na tomto názoru závislým tou měrou, že se stane obecným motivem jeho mravního života, nabývá významu náboženské představy“ (s. 133). Na tom Rostohar nic nezměnil ani v knize *Psychologie jako věda o subjektivní skutečnosti*.

Spojování náboženské víry s mravností a činorodostí (s její aplikací v praktickém životě) se může (po zvážení jejího obsahu) jevit sympaticky, avšak podstaty náboženství se touto cestou stěží dopátráme. Jako kulturní útvar je totiž (stejně jako filosofie a věda) určené především svým „učením“ (věroukou), tedy „předmětem“, jemuž se věnuje; to ostatně naznačuje i Rostoharův odkaz

13 K tomu dva paragrafy z oficiálního *Katechismu katolické církve*: 1934: „Všichni lidé, stvoření k obrazu jediného Boha a obdaření stejnou rozumovou duší, mají stejnou přirozenost a stejný původ.“ 1703: „Lidská osoba, obdařená duchovou a nesmrtelnou duší, je jediný tvor na zemi, kterého Bůh chtěl pro něj samého. Již od svého početí je určena pro věčnou blaženost.“

14 „*Cít* je náš ryze subjektivní zážitek (stav), co (citově) zažíváme, týká se výhradně nás [...]. Pocit je spíše vlastnost objektivní, předmětu samého.“ M. Rostohar, *Obecná psychologie...*, s. 120. Srv. také Rostohar, *Psychologie jako věda o subjektivní skutečnosti*, Brno 1950, oddíl Pocity a jejich podmínky, s. 36–96.

na náboženský „nadsmyslný“ (nadpřirozený) svět. Religiózní člověk (věřící) je ten, jenž náboženské (teologické) výpovědi o světě a životní normy přijímá jako své vyznání, jako svůj světový a životní názor. Rozlišujeme tedy „náboženství“ a „religiozitu“.

Rostohara k jeho pojetí *vztahu filosofie a náboženství* vedla asi i skutečnost, že se teologové často zabývají filosofií a filosofové zase náboženstvím: jedna z filosofických disciplín se nazývá „filosofie náboženství“. Někteří filosofové jsou rovněž (v náboženském smyslu) věřící, členy církve, „praktikujícími“ stoupenci náboženství. Rostohar si z toho odvodil, že filosofie a náboženství mají k sobě nejen blízko, ale že „srovnáme-li podstatu jejich myšlení, shledáme, že jsou totožné“.¹⁵ Ovšem filosofové také zkoumají, čím se filosofie a náboženství (s teologií) svým předmětem i svým pátráním po pravdě o skutečnosti/světě a (dobrém) životě liší a jak proto i dnes mívají k sobě – především v teorii! – dost daleko. Rostohar filosofii považuje také za východisko či předpoklad náboženství, ale spíše opak je blíže pravdy: Ke vzniku a vývoji filosofie (a vědy) vedla potřeba (a možnost) korigovat náboženské reakce na různorodé situace vyžadující si jejich pochopení/řešení. V dějinách myšlení náboženského a filosofického lze ovšem sledovat nejen jejich soupeření, rozcházení, ale někdy i vzájemné ovlivňování, i k jejich oboustrannému prospěchu.

Profesor Švancara ve *Sborníku* (na s. 47) napsal, že o *Rostoharově osobním vztahu k náboženství* od něho studenti nic neslyšeli, že však nicméně věděli, že „byl od mládí proticírkevně orientován“, „náboženství neuznával“; ale že „zřejmě měl své pojetí ultimáta a svou schovanku vedl k víře v Boha“. Rostoharovy odborné texty však svědčí pro to, že jako psycholog byl při výkladu lidské psychiky a jejího fungování, některých psychických jevů, např. talentu lidí, vzdálen pokušení pomáhat si při jejich vykladu odkazy na působení náboženských „činitelů“ (např. nábožensky interpretované duše). Řešení hledal v empirické, experimentální, vývojové, celostní psychologii, spolupracující s některými dalšími vědeckými, s psychologií kompatibilními disciplínami. Tento dojem (názor) podporuje také Rostoharova předmluva k *Psychologii jako vědě o subjektivní skutečnosti*, v níž mj. píše: „Dílo, které tuto odevzdávám veřejnosti, je výsledkem mého dlouholetého úsilí o vědeckou psychologii, která by byla založena na čisté zkušenosti a zbavena všech metafyzických spekulací. Ve vědecké psychologii není místa pro otázky existence duše, stejně také ne

15 Taková krátká spojení mezi „náboženstvím“ a způsobem života lidí, jejich zálibami, pak vedou ke konstatování, že se někomu to či ono (třeba filatelie nebo pěstování kaktusů) stalo náboženstvím, popřípadě životní filosofií.

pro otázku po metafyzické podstatě psychických jevů. Bylo by marné zabývat se těmito otázkami, neboť zkušenost nám o tom neposkytuje žádné poznatky. Vědeckým úkolem empirické psychologie je nepředpojaté zkoumání těch přírodních jevů, které subjekt sám o sobě zažívá. [...] Srovnáváním a kolektivní kontrolou se subjektivní poznatky stávají obecně platnými.“¹⁶ – Domnívám se, že pod citovanou pasáž by se Krejčí neváhal podepsat. Rostohar se v ní vyjadřuje jako pozitivista, jako představitel (řeceno slovy Krejčího kritiků) „psychologie bez duše“.

Pokud jde o někdejší českou diskusi o *psychofyzickém paralelismu*, pak k tomu, co o ní napsal Rádl v *Dějinnách filosofie*, lze dodat, že Rostohar ve *Studiích z vývojové psychologie* u biologicky orientované psychologie rozlišil dva směry: *biologický v užším slova smyslu*, a *genetický*, podle toho, jak se chápe pojem *psychického* (resp. psychologického) *vývoje*. Rostohar upřednostňoval směr genetický, který uvažuje o vývoji se stránkami statickou a dynamickou, o vývoji tvořivém, s účelnými pochody, při nichž lze rozlišit jednotlivé vývojové stupně a jejich struktury („ať již u individuí anebo u lidských společností se dosahují“). Moderní vývojová *psychologie orientovaná biologicky* psychofyzický paralelismus „zamítá jako základní hypotézu *přírodovědecké* orientace, jíž se vysvětloval vznik psychických jevů“. Biologicky orientované psychologii připisuje také zásluhu o „*nový význam paměti jako strukturálního principu, kterým nahrazuje principy asociací*“. Zároveň jí však vytýká, že „*přeceňováním metody extrospektivní (objektivní) zaviňuje hrubý noetický omyl – znehodnocování introspekce*“.¹⁷

Můžeme tedy shrnout: *Reálním substrátem psychogeneze*, jež se nám jeví „jako řetěz vývojových metamorfóz“, je – podle W. Sterna a také Rostohara – „*unitas multiplex*, individuum (já), jež je (z metafyzického hlediska) účelnou jednotou, v níž jsou jednotlivé *dispozice* vtěleny jako do jediné a jednotné dispozice základní. Psychologie má zjistit, které částečné vlastnosti osobnosti uvnitř její celkové struktury (*Gesamtstruktur*) jsou spojeny pevněji a které volněji. Pátrá po hlavním činiteli (*Zentralfaktor*) společném všem vlastnostem částečným“ (s. 18). Spolu se svým vzorem se tak Rostohar dostává k pojmu *osobnosti*, o níž

16 M. Rostohar, *Psychologie jako věda...*, s. 3.

17 M. Rostohar, *Studie z vývojové psychologie*, Brno 1928, s. 15. V knize *Psychologické základy počátečního čtení* (Brno 1934) v souvislosti s analýzou Kožíškova pojetí čtení Rostohar napsal: „Behaviorismus se svou základní tezí, že psychické zážitky lze vystihnout pojmy biologických nebo fyziologických reakcí, je největší omyl, jaký se kdy ve vědě vyskytl. Kmitočet vzduchové vlny není tón a zlomek elektromagnetické vlny není barva: my slyšíme tóny, ne kmitočty, a vidíme barvy, nikoli miliontinový zlomek elektromagnetické vlny. Stejně tak nelze pojmy fyziologických reakcí vystihnout naše představy, myšlenky, akty volní nebo nějaký jiný psychický zážitek“ (s. 27).

praví, že spěje k jednotnému psychickému cíli (Zielstrebigkeit), a to tak, že se jednotná dispozice, jež je základem pro dispozice ostatní, projevuje v každém částečném působení směrem celkové účelnosti osobnosti. Každá osobnost je členem vyšších jednot, živých účelných celků (rodiny, národa...). – Rostoharovi tudíž metafyzické sklony nebyly úplně cizí. Při srovnání s Krejčím byl však vůči metafyzice ještě odtazitiější, zejména k jádru všeho filosofování: ontologii. A snad proto se více snažil, aby svou psychologii podložil empiricky, experimentálně.¹⁸ Krejčí ontické/ontologické absolutno považoval za noeticky neuchopitelné, ale předpokládal, že není nějakým „jiným druhem“ jsoucího. Širšímu rozvádění metafyziky nepřál, protože ji považoval pouze za hru našeho spekulujícího rozumu nad smyslovými daty. Rovněž Rostohar nabádal ke kritičnosti při posuzování názorů metafyziků. Krejčího *hypotézu* psychofyzického paralelismu neodmítal proto, že v ní není místo pro duši a její činnost, avšak ani proto, že by v lidské psychice neuznával žádnou souvislost (vztah) mezi psychickými a fyziologickými jevy. Lišili se „pouze“ ve výkladu celkového fungování lidské psychiky, „vnitropsychických“ vztahů jejích celistvostí, útvarů – a zčásti i metodou poznávání.

Ve *Skriptech z obecné psychologie* a v knize *Psychologie jako věda o subjektivní skutečnosti* (a také v několika dílčích studiích) se Rostohar zabýval *psychickými funkcemi účastnými v procesu* poznání. Na prvním místě *počítky, resp. pocity*. V druhé publikaci tradiční výčet druhů počítků rozšířil o počítky ústrojové a pasáží o vnímání prostoru a času. *Počítky ústrojovými* tu rozumí pocity vitální, svalové, dýchání, sexuální, bolesti, slasti ad. Původ *konceptu času* nalézá v subjektivních aktech vědomí, pokládá za původní časovou danost trvání, za jehož nejmenší rozměr označuje okamžik, tj. onen čas, jež každý akt vědomí nezbytně vyžaduje, aby byla určitá psychická danost jasně uvědomena. Z okamžiků vzniká kratší nebo delší trvání jako časová celost, např. celistvý *vjem* trvajících tónu. Reálný čili zažitý čas, jako trvání určitého psychického zážitku, liší od objektivního neboli pojmového času, jež v jeho celosti nikdy nezažíváme. Abstrakcí od vědomých aktů zůstane absolutně prázdné trvání jako čas pojmový, jež si myslíme jako nekonečné prázdné kontinuum, do něhož zařazujeme jednotlivé významné zážitky a události (srov. s. 94). Tím je

18 Také Karel Hlavoň ve svých studiích o Krejčího etice poznamenává, že se ani Krejčí bez metafyziky zcela neobešel. Někteří historici filosofie Krejčího charakterizují jako stoupence paralelistické fenomenologie: měl za to, že náš „smyslový svět“ zřetelně odkazuje na svůj (mimosmyslový) zdroj a že se nám (našemu rozumu) tak Absolutno ohlašuje skrze naši smyslovou skutečnost, že nám dává o sobě vědět jedním ze svých aspektů – částečnou přítupností myslům.

dán i způsob, jak určit i nejobsáhlejší relační časové danosti od minulosti přes současnost po budoucnost. Při snaze povědět, jak se všechny ty akty vědomí uskutečňují, Rostohar nejednou musí (před více než půl stoletím!) konstatovat, že tu ještě dost zbývá k poznání. V závěru oddílu uvádí jako příklad zážitkové celistvosti ještě tzv. synesthesii, komplexní počitek pocházející ze splnutí pocitů dvou smyslů (např. barevné slyšení).

Rostoharovo pojetí *pojmu* (v oddílu o „činnosti pojmotvorné“) patří k těm, jež bývají v logice označovány za „mentalistické“: Cesta k pojmu se spojuje s (přirozenou) činností psychické *apercepční funkce*, scelující původní počitky různých smyslů v celistvé vjemy jako vlastnosti jedné a téže věci (předmětu). Vybavení vzpomínky na dřívější vjem(y), již má být čerstvý vjem osvojen, je záležitostí „apercepčního schématu“. Celistvě zaměřený vjem „projevuje tendenci, aby byl pojat do dřívější zkušenosti jako její integrální složka [...] a tím burcuje v našem vědomí vzpomínky na dřívější vjemy, jimiž má být (nový vjem) osvojen a pochopen“. V Rostoharově celostní psychologii není tedy vjem izolovaným aktem, nýbrž etapou, vývojovým stupněm. Apercepční funkcí vzniká apercepční schéma pro vznik *názoru* jako celosti několika bezprostředních vjemů podobných předmětů. (Dítěti např. názor „krávy“ spojovaný se slovem „kráva“ dává odpovídající objekt v jeho „názorných“ obrysech.) Odtud si už sami můžeme odvodit, jak se – podle Rostohara – dostaneme od názoru k *pojmu*: Když „názor překročí meze subjektivní zkušenosti (rozlišením podstatného od nepodstatného) a tak se stane objektivně platný“. Pojem sceluje to, co platí pro každý předmět téhož druhu – a tím se stává „akčním nástrojem lidského života“. (Jako „původní“ se pak bere pojem vznikající bezděčným scelením několika vjemů.)¹⁹

V následujícím oddílu o *myšlení* se už naplno projevuje, že Rostohar ve svých publikacích i k tématům, s nimiž se setkáváme obvykle v logice, přistupuje jako psycholog. Sám na to upozorňuje, když rozlišuje *logický a psychologický řád myšlení*. Nějakou komplexní definicí „myšlení“ (jak se s ní setkáváme ve filosofických slovnících) se Rostohar příliš nezatežoval. Jeho podstatu spatřuje v tvorbě *pojmu* a soudů a v manipulacích s nimi v procesu usuzování, v myšlení jako ústřední součásti procesu poznávání a zároveň zespolečňování poznatků ucelenými a upořádanými myšlenkovými útvary. Protože v soudu viděl jádro/podstatu myšlení, hledal a nacházel jeho části, totiž subjekt a predikát, v *každé* myšlence: „Psychologický rozbor myšlenek a soudů vede k poznatku, že každá

19 V tomto „mentalistu“ dnes logici vidí nedocenění vlivu, který při tvorbě *pojmu* mají poznatky vyjadřované logickými soudy, začleňovanými do procesu usuzování. Avšak ani Rostohar nepopírá, že tvorba *pojmu* je záležitostí i cílevědomého racionálního myšlení.

myšlenka, ať je jednoduchá nebo složená, je celostní jednota subjektu a predikátu“ (s. 157).²⁰ Nicméně však Rostohar *myšlenku a soud* neztotožňoval. Každý soud (výrok) mu představuje myšlenku, nikoli však každá myšlenka je soud: „podstatným znakem soudu je *presvědčení o platnosti či neplatnosti myšlenky*“; „*soud definujeme jako uznání nebo zamítnutí myšlenky*“.

Dotakem, že „*platné myšlenky uznáváme, neplatné však zamítneme*“, se Rostohar (alespoň na tomto místě) rozchází s tradicí označovat za definiční znak soudů (výroků) „pravdivostní hodnotu“, která rozliší myšlenku-soud od myšlenky-otázky nebo rozkazu. – Vymezením *soudu* jako myšlenky platné, či neplatné si nepomohl, protože „platnost“, pouze jako „zaměřenost myšlenky k cíli“, považoval za „vlastní všemu myšlení“.

Rostohar, zaměřený na psychologické aspekty myšlení, si obsáhle všímal, jak lidé své myšlenky *vyjadřují*, tj. jak je jazykovými prostředky zespolečenšťují. „Komunikační tendence ovládá naše myšlení do té míry, že nabývá podobu vnitřního mluvení a že tato úzká souvislost mezi myšlením a vyjadřováním slovy zaváděla a zavádí k tomu, že se pojem zaměňuje se slovem a myšlenka s větou.“²¹ Často opakuje, že kvalita myšlenky, její sdělnost a působivost závisí současně na její logické i jazykové stránce. V *Psychologii*, v oddílu „Akty myšlení a jejich útvary“,²² pojednává také o rozdílu „logického a psychologického řádu myšlení“, čtenáře pak nepřekvapí ani rozsáhlá analýza „*významů pádů*“, ilustrovaná mnoha příklady ze starší i novější české literatury i hovorové češtiny.

V souvislosti s jazykovou stránkou myšlení Rostohar doporučoval rozlišovat „*poznávací myšlení*“, jehož cílem je „platnost“ soudů, od „*povrchního myšlení*“ bez záměru vytvořit takovou syntézu (např. od prostého odkazování na smyslové vjemy a představy, na různé zážitky), pečlivě zvažovat spekulativní závěry a hypotézy překračující hranice psychologické zkušenosti, nepřipisovat jim lehkověrně noetické hodnoty empirických poznatků. Nejlépe prý by bylo takové útvary „z pojmu myšlení vůbec vyloučit, byť v některých případech vypadají jako akty myšlení aspoň svým intencionálním momentem“.²³

20 Rostohar soudil, že rozlišením S a P dostává myšlení diskurzivní povahu, umožňující člověku jasně si uvědomit jednotlivé články svého spojitého myšlenkového postupu. Za „logickou“ považoval myšlenku formulovanou tak, že v principu každý se může vyjádřit o její platnosti, či neplatnosti (zda ji uznává, či odmítá). Tak se také dostává k „jasnosti a zřetelnosti“, k nárokům, které Descartes kladl na myšlení a myšlenky jako předpoklad pravdivého poznání.

21 M. Rostohar, *Psychologie jako věda ...*, s. 161.

22 *Tamtéž*, s. 157–161.

23 *Tamtéž*, s. 173.

Před rokem 1950 Rostohar považoval *vlohy, nadání, talent, paměť, podvědomé stavy* za „pomocné pojmy“. Uznával, že „mají příčinu mezi psychologickými skutečnostmi“, i když je ještě neumíme blíže určit a vysvětlit, vyvést na světlo. Např. o *vloze (nadání)* mluvil jako o pravidelném vyskytování jistého psychologického jevu skutečnosti, o *paměti* jako vloze pro převedení toho, co je ve stavu nejasného vědomí, k jasnému uvědomění. – Tomu „nejasnému vědomí“ – *podvědomí* věnoval více než stránku hned v prvním oddílu *Psychologie*: Měl za to, že „proti domněnce, že s každým částečným fyziologickým účinkem vnějšího podnětu je spojen též jistý psychologický účinek, který se projevuje v částečných, nedostatečně vědomých či podvědomých pocitech, jež teprve integrací a scelením způsobují smyslový vjem zřetelným, nelze uvést prozatím žádných závažných námitek“.²⁴

Přehled psychických prostředků, jimiž si uvědomujeme skutečnost, Rostohar uzavírá činností *představovací a fantazijní* (obrazivosti). *Představu* vymezuje jako „obraz předmětu vznikající původním svérázným způsobem, jímž si subjekt představování uvědomuje dříve vnímané danosti“. Představu začleňuje do sledu *S – O* (danost) – vjem – představa. Na rozdíl od vjemu však představě nepřiznává poznávací (ve smyslu objevující) funkci, prý si jí „pouze zpřítomňujeme danosti svého vědomí“. – Rostohar tu neuvažuje o tom, zda se představy (stejně jako paměť) nepodílejí na procesu poznání tím, že názorným „zpřítomňováním“ daností našeho vědomí přispívají k tvorbě nových představ (např. v architektuře), podobně jako logickým usuzováním lze získávat nové znalosti (nápady) z poznatku „uložených“ v soudech.

Rostoharovo představení forem našeho psychického života ústí v zamyšlení o *vztahu našeho poznání, založeného na smyslovosti a racionalitě, a předmětu poznání, objektivní skutečnosti*.²⁵ Především konstatuje, že jakýkoli „poznatek“ je záležitostí souhry více činitelů, vnitřních a vnějších (subjektivních a objektivních) podmínek, za nichž se uskutečňuje. Jako psycholog zvažuje noetické možnosti „prostředků“, jež *S* do procesu poznání nasazuje. Zdůrazňuje, že „rozmanité danosti, které tvoří obsah našeho vědomí, jsou *bez výjimky* původu subjektivního, jsou toliko způsoby našeho nazírání na skutečnost“. Takže, pokračuje Rostohar, „kvalitativní danosti našeho vědomí nelze pokládat za kopie, snímky původní skutečnosti existující mimo subjekt anebo za intelektuální obrazy skutečných předmětů. Mezi kvalitativními danostmi vědomí a skutečným předmětem je stejný rozdíl jako mezi subjektem a objektem, čili

24 *Tamtéž*, s. 20.

25 *Tamtéž*, s. 172 an.

předmětem, jehož věcná podstata není naší zkušeností vůbec zobrazena“. A ještě: „Objekt ve své mimo subjektivní [vlastní] jsoucnosti je toliko ze zkušenosti *vysouzená*, poměrně trvalá příčina našich smyslových vjemů. Předpokládaný skutečný objekt, existující mimo vědomý subjekt, není ani stejný ani podobný našemu subjektivnímu obrazu. Mezi nimi je toliko *příčinný vztah*, jako mezi objektivní příčinou a jejím subjektivním účinkem.“²⁶ Tuto pasáž (budící dojem zápisu mluvených vět) Rostohar uzavírá tezí, že „vztahujeme-li danosti našich smyslů na objekty jako jejich vlastnosti, činíme to ne tak z důvodů noetických, jako spíše z nutnosti, abychom měli po ruce mentální prostředky, jimiž si dovedeme zjednat podmínky pro zachování a rozvoj svého života“. (V této úvaze Rostohar odkazuje na spis A. Heverocho *Jak si uvědomujeme jsoucnost*, 1913.)

V tomto filosoficky exponovaném textu se Rostohar dostal ke vztahu psychických jevů, „vjemů“, „představ“ aj., k jejich designátům (předmětům), tedy z ontologického hlediska ke vztahu entit různé podstaty: psychicky reálné a objektivně reálné. Tím svou pozornost od vzniku psychických entit přesouvá k jejich noetickému náboji (obsahu), tedy k otázce, jak věrně, spolehlivě informují S poznání o předmětu jeho noetického zájmu.

Rostohar se tak dostává ke kapitole „o struktuře jako tvůrčím činiteli psychických celostí“,²⁷ v níž mj. čteme, že „jakmile chápeme své zážitky (např. počitek červeně) jako vlastnosti věci, která v té chvíli existuje na určitém místě mimo nás, vznikl z pocitů nový útvar. Tím je náš *vjem předmětu*. Vnímáme věc s vlastnostmi, v činnostech a stavech, ale pouhými pocity ji nikdy nedovedeme dostatečně vystihnout. Podstatný znak vjemu je, že kdykoli vnímáme, vždy vnímáme něco skutečného, co existuje a na nás působí“. Podle Rostohara však skutečnost vjemového obsahu není dána již samou činností vjemovou. Aby vzniklo vědomí objektivní skutečnosti vnímané danosti, k tomu je třeba ještě *objektivujícího aktu*, kterým se vnímaná danost stává naší skutečností. Porozumět těmto Rostoharovým formulacím předpokládá vzít opět na vědomí i rozlišení „objektu ve své [jeho] mimosubjektivní (objektivní) jsoucnosti“ a „skutečnosti vjemového obsahu“. V prvním případě jde o vjem ze zkušenosti vysouzené existence poměrně trvalé příčiny našeho smyslového vjemu, v druhém případě o „skutečnost vjemového obsahu“, tzn. toho, jaký pojem (s jeho znaky) s ním spojujeme. Avšak v posledku jde o to, co z našich „výsudků“ odpovídá objektivní realitě.

26 *Tamtéž*, s. 173.

27 *Tamtéž*, s. 99 an.

Tu si poznámku zaslouží Rostoharova výše citovaná teze, že předpokládaný skutečný objekt existující mimo vědomý subjekt „není ani stejný, ani podobný našemu subjektivnímu obrazu takového předmětu“: Rostohar to neříká jako badatel ovlivněný agnosticizmem, ale jako psycholog srovnávající jednak způsob existence obou členů noetického vztahu, jednak obsah (původního) „subjektivního, psychického (smyslového) obrazu předmětu“ na jedné straně s „objektivně existujícím, skutečným“ objektem na druhé straně, s objektem myšleným v jeho celistvé „ontické podobě“, k níž se badatel propracovává často náročnými, složitými vědeckými postupy (nejednou vyžadujícími speciálně vybavené laboratoře). – U všech tvorů, a tedy i lidí (bytostí začleněných do jejich životního prostředí) se schopnost vnímat okolní svět utvářela pod tlakem jejich přirozených biologických potřeb. Jako empirický a vývojový psycholog Rostohar pozorně studoval nejen jejich (přirozené) „naprogramování“, ale zvažoval i možnosti jeho umělého, postupného rozvíjení a kultivování.

V této souvislosti Rostohar o smyslových vjemech napsal: „I když jsme si vědomi, že jejich kvalitativní danosti jsou toliko subjektivní účinky jiných objektivních příčin, vztahujeme je na objekty jako jejich vlastnosti. *Činíme to ne tak z důvodů noetických, jako spíše z nutnosti, abychom měli po ruce mentální prostředky, jimiž si dovedeme zjednat podmínky pro zachování a rozvoj svého života.*“²⁸ Za mentální (tedy psychické) prostředky, které lidé chtějí a mohou mít po ruce pro zachování a rozvoj svého života, můžeme však považovat až pojmy, jež ve svém obsahu scelují (jako znaky objektů) kvalitativní danosti vjemů, o nichž Rostohar praví, „že jsou sice subjektivní“ (protože psychické), ale přece *účinky objektivních* příčin, tedy vlastně vnímaných objektů samých. Můžeme tedy říci, že kvalitativní danosti smyslů vztahujeme na objekty proto, že u nich (objektů) byly zjištěny jejich příčiny. Další práce se získanými poznatky může přesáhnout informace z původních vjemů a pojmů a vést k tvorbě nových objektů s jistou mírou nových vlastností. Obvykle až existence takových objektů může rozmnožovat a zlepšovat podmínky pro zachování a rozvoj života; poznání je tu v roli neopomenutelných předpokladů k takovému dějství. (Poznání má význam, i když s ním – s novými poznatky – S poznání zůstává jakoby jen v mezích svého poznání samého. Protože však každý skutečný poznatek má intencionální charakter, míří svým obsahem k určitému cíli-„objektu“, Rostohar by řekl k jisté celosti, může se za jistých okolností jeho význam, ať teoretický či praktický, také nějak projevit. V každém případě

28 *Tamtéž*, s. 173.

každý poznatek zkvalitňuje člověku jeho obraz o světě a umožňuje mu také adekvátnější hodnocení situací, s nimiž se v životě setkává.

Shrneme-li, co tedy Rostohar praví o poznávání objektů reálného světa: „Vnímáme věc s vlastnostmi, v činnostech a stavech, ale pouhými pocity [počítky] ji nikdy nedovedeme vystihnout. Danosti pocitové zažíváme, avšak reální věci, jež existují mimo nás a na nás působí, nedovedeme nikdy zažít, neboť nejsou danosti našich smyslů. O existenci věcí býváme přesvědčeni, což je někdy správné, někdy nesprávné, opodstatněné nebo neopodstatněné, kdežto pocitová danost je námi zažitá, proto otázka o její existenci je vůbec zbytečná. *Podstatný znak vjemu je, že kdykoli vnímáme, vždy vnímáme něco skutečného, co existuje a na nás působí.*“ Praví-li Rostohar, že reální věci nedovedeme zažít, chce tím jen povědět, že sám objekt (věc mimo *S*) se nemůže stát součástí vědomí, protože vědomí je záležitost psychiky, kdežto „věc“ patří do světa objektivně reálného. Tímto truismem chce Rostohar zdůraznit *náročnost cesty poznání za pravdou*, nikoli vyvolávat apriorní nedůvěru ve schopnost lidí adekvátně poznávat skutečnost, ovšem při stálém zřeteli, že poznávání je složitý proces, který je třeba kontrolovat a ověřovat, abychom v zaujetí pro nové poznatky neupadali do omylů.²⁹

K ústředním pojmům Rostoharovy psychologie, již označoval jako empirickou a *celostní*, patří především *celost/celistvost*; oddíl *Celistvá činnost psychická a psychické celosti* zabírá v *Psychologii* 37 stran (97–134). Původ *druhů psychických celostí* (různých řádů) v něm shledával v *celistvě zaměřené činnosti psychických funkcí*, tj. v *psychických dějích, činnostech zaměřených k určitému cíli – k psychickým strukturám*. Psychické funkce rozlišoval na intelektuální a emocionální. *Intelektuální* dělil na *poznávací* a *obrazovou*. K činnosti *poznávací* řadil *akty vjemové* (vnímání), *reprodukční* (vzpomínání), *nazírací* (apercepce), *pojmotvorné* a *akty myšlení*. Předmětem psychologického bádání jsou spolu s psychickými činnostmi i *celosti-útvary* vznikající jednotlivými akty. Např. v rámci poznávací činnosti vjemové akty vedou k útvarům z daností pocitů [počítků] zrakových,

29 Tzv. smyslové klamy Rostohar považoval spíše za klamy rozumu, neadekvátně, ukvapeně vyhodnocujícího data smyslů, tedy rozumu „klamajícího“ sama sebe. Těm, pro něž i perspektivní vidění skutečnosti je smyslovým klamem, doporučuje, aby si představili své postavení ve světě, který by nenazírali perspektivně, v němž by se jim vzdálenější předměty nejevily v jistém poměru stále menší než předměty bližší a v němž by se rovnoběžky ve směru k horizontu k sobě nepřibližovaly, až k setkání v úběžníku – kdyby se jim náš „subjektivní“ prostor perspektivní, změnil v „objektivní“, statický prostor Euklidův. Měli bychom být perspektivě (podobně jako barevnosti) vděční za to, že nám umožňuje snímat svět tak, abychom na něm mohli žít víceméně v souladu s požadavky života samého (i dalších živočišných druhů).

sluchových, hmatových, časových a prostorových a také k útvarům z daností více smyslů – vjemů konkrétních předmětů. K dalším výtčům vedou celosti spadající pod jednotlivé vjemové akty; z daností sluchových to jsou útvary hudební (akordy, melodie, celé skladby atp.) a mluvní (hlásky, slabiky, slova, řeč).

Mihajlo Rostohar se ke svým výkladům o těchto kategoriích vrátil v (nedatovaném) skriptu *Strukturální psychologie*, v němž spojil své stati z časopisu *Psychologie*: v 1. r., 1935: *Struktura v duševním životě* (části I až IV); v 3. r., č. 4: *Psychické celosti a celostní psychologie. Komplex, tvar, struktura. – Tvar vymezuje jako celostní zážitek určený vnějšími a vnitřními podmínkami: podnětovými konstelacemi, založením subjektu, jehož činnosti jsou celistvě zaměřeny, kdežto komplex jako soubor, jehož homogenní, stejnorodé části si zachovávají určitou samostatnost a není mezi nimi vnitřní souvislost; jeho konstituující části nevytvářejí tvar, v němž část nelze vyjmout bez porušení tvaru. Útvary smyslových vjemů Rostohar pokládal za „ovládané psychickými zákony“. Z danosti smyslových pocitů odvozoval i rozmanité útvary, jako hodnoty estetické, etické, sociální, jichž „žádnými kvantitami zachytit nelze, protože to jsou kvality kvantitami nenahraditelné“. Takový smyslový názor vyžaduje prohloubení a doplnění vědeckým názorem, ale vzdát se ho nelze, protože životní funkce jsou mu přizpůsobeny, takže se staly důležitým nástrojem našeho všedního života. „Názor smyslový je sestromen z pocitových daností, názor fyzikální z umělých pojmů! Danosti smyslových pocitů jsou účinky sil, jež působí na naše smysly, ale jde o danosti ideální. Předmět je působící realita a jako realita má též svou existenci“ (dodává Rostohar proti agnosticizmu a nihilizmu, s. 104).*

*

Psychologický přístup k tématu Rostohar zvolil rovněž v pojednání *Národnost a její mravní význam*.³⁰ Termín „národnost“ se v něm nevztahuje k národnostním menšinám, ale ke vztahu člověka-občana k jeho národu. „Národnost“ je termín odvozený od „národa“, a proto se Rostohar zamýšlí nad definicí národa (pojmu národ); zvažuje její existující varianty spolu s jejich jednotlivými znaky, jimiž toto lidské společenství charakterizují. Ukazuje, že národnost bývá předmětem různého studia a tak i posuzována z různých stanovisek. Sám za nejdůležitější považoval stanovisko sociologické (pohlížející na národnost jako „sociální zjev se všemi jeho vnějšími reálnými znaky) a psychologické, „pohlížející na ni jako na určitý jev našeho psychického života, tj. jak si národnost uvědomujeme a jak působí na naši vůli a celý vnitřní

30 Publikaci M. Rostohar vydal r. 1916 vlastním nákladem v Menšinovém muzeu v Praze.

život“ (s. 3–4). Rostohar své stanovisko (ve studii je rozvádí) naznačil hned v úvodním odstavci: „Národ a národnost – kouzelná slova pro toho, kdo dovede pochopiti jejich živelní sílu; prázdným zvukem jsou však pro toho, kdo jich neprocítíl ve své duši. Demagogicky jsouce zneužívána mohou zhoubně účinkovati v lidské společnosti; ale týmiž slovy dovedeme nadchnout masy pro ideály lidské a organizovati je pro plodnou politickou a kulturní práci. Národnost spojuje miliony lidských srdcí v pevný celek, avšak národnost též rozduvojuje silou smrtelné nenávisti. Zde bezohledný boj, tam obětává práce pro lid – ale všude působí těž živelní síla, nad níž si státníci a diplomaté lámou hlavu a jež zase tisícům dává odvalu, že s nadšením obětují svůj život pro vlast. To jest ona životní síla, jíž říkáme národnost“ (s. 3). – S duchem této Rostoharovy knihy harmonizovala jeho činnost vědecká, společenská a spolková.³¹ Jako vlastenecky cítící Slovinec přispíval k rozvíjení kulturního a vědeckého života na Slovinsku i k rozvíjení československo-slovinských vztahů. Po válce byl vyznamenán řádem Za rozvoj národního života (vědeckého, společenského a politického).

31 O Rostoharově podílu na činnosti československých vědeckých i výchovných sdružení píše Dagmar Hamelová v článku Pedagogická vědecká sdružení působící v Brně mezi dvěma světovými válkami, *SPFFBU*, I 28, 1994, s. 103–109.

Přílohy

Vyjádření habilitační komise FF UK k Rostoharově žádosti o habilitaci z filosofie

C.k. sbore profesorský české fakulty filosofické!

Pan PhDr. Mihajlo Rotohar podal c.k. sboru profesorskému naší fakulty dne 12. července 1909 žádost za připuštění k habilitaci z filosofie, připojiv obvyklé doklady habilitační: Spis *Uvod v znanstveno mišljenje*, místo něhož později (22. 2. 1910) označil jako habilitační spis monografii *Theorie hypothetického soudu*. Profesorský sbor v sedění svém dne 30. října 1909 zvolil podepsanou komisi k prozkoumání žádosti oné, a komise ta prozkoumajší předložené doklady žádosti podává c.k. sboru profesorskému české fakulty filosofické toto sdělení a návrh: Pan PhDr. Mihajlo Rostohar narodil se dne 30. července 1878 v Bregách v Kršku v Krajině, studoval nižší gymnasium na c.k. gymnasiu císaře Františka Josefa v Kranji a na něm také vykonal zkoušku maturitní. Byl pak od r. 1901/02 do 1903 řádným posluchačem fakulty filosofické university vídeňské a 1903/04–1905 university ve Štýrském Hradci, od r. 1902 do 1908/09 mimořádným posluchačem fakulty filosofické české university v Praze, obíraje se hlavně studiem filosofie a klasické (zčásti i moderní) filologie. R. 1906 byl na základě disertace *O hypotese* a vykonaných rigoros povýšen na vídeňské universitě za doktora filosofie, načež se obíral dále speciálním studiem filosofie a zejména logiky. Již před podaným spisem habilitačním Dr. Rostohar uveřejnil některá menší pojednání filosofická a pedagogická. Tak r. 1905 úvahu „Poedinec in celosta, etika, znanost, verstvo“ (ve sborníku *Iz naroda za narod* v Lublani 1905, str. 20–30), r. 1906: *Slovenski profesor in dijak* (v časopise „Omladina“, III. roč., čís. 8, str. 115–118) a r. 1908 článek *O školski reformě* (tamtéž, roč. V., seš. 3, str. 42–44). R. 1909 uveřejnil objemnou knihu (275 str.) *Uvod v znanstveno mišljenje* (v Praze 1909, nákladem Znanstveni knižnice v Lublani). Tento „úvod do vědeckého myšlení“ jest vlastně nástin logiky, určený hlavně k sebevzdělání; jest rozvržen ve 4 díly a podává náčrtek nejen elementární logiky, ale i noetiky a hlavní rysy vědosloví (IV. díl metodologja). Spis je zpracován na podkladě dobré znalosti hlavních známých děl o logice, podává dobrý úvod do hlavních otázek logiky a formou obecně přístupnou; rozmanitými příklady a poukazy k vybrané literatuře příslušné, na konci kapitol připojenými, může slovinským studujícím i samoukům býti dobrou rukovětí ke studiu vědy logické. Roku letošního

vydal učebnici logiky pro gymnasia s názvem *Logika kat znanstvena propedeutika*, kteráž došla podmíněčného schválení c.k. ministerstva kultu a vyučování, jak autoru bylo oznámeno přípisem zemské školní rady v Lublani skrze zemský výbor čís. 1979/1910. Kromě toho Dr. Rostohar má v rukopise připravenu „slovinskou terminologii filosofickou“, kterou hodlá v nejbližší době vydati jako „slovinský filosofický slovník“.

Posudek Rostoharovy Theorie hypothetického soudu

Předložený spis habilitační *Theorie hypothetického soudu* (v Praze 1910, ze slovinského rukopisu přeložil Karel Vondrášek, str. 121, nákl. spisovatelovým), obírá se důležitou a kontroverzní otázkou o podstatě soudu hypothetického a o jeho poměru k soudu kategorickému a úsudku. Dr. Rostohar naznačuje si nejprve v úvodě dispoici, postup a formulaci svého thematu, totiž otázky, zdali podmíněčné výpovědi (formy $J \rightarrow A$, jest B) mají nějaký zvláštní druh logického obsahu. Potom stopuje názory o hypothetických soudech vyslovené za starověku i za středověku. Tato partie pracována jest celkem hlavně na podkladě známých dějin logiky od K. Prantla (kterého však p. spisovatel ku podivu píše stále „Prantel“), ale mohla býti lépe propracována a výsledky úhrnně vytčeny. V následujícím oddíle Dr. Rostohar předvádí problémy soudů hypothetických, jak se jeví u novověkých filosofů a u nejnovějších významnějších logiků. V názorech na soudy hypothetické stanoví si 1) teorie „redukční“, tj. ony teorie, které nějak převádějí hypothetické soudy na některou jinou základní formu soudů; 2) teorie „konsekventní“, které staví proti sobě kategorické a hypothetické soudy a za „podstatnou vlastnost“ hypothetických soudů označují konsekveni, resp. dependenci; 3) teorie „úsudkové“, které pokládají hypothetické soudy nikoli za soud, nýbrž za úsudek; 4) teorie „přísudkové“ a „podmětové“ (Bencke – jehož píše spisovatel chybně „Benecke“ – Bolzano, Mill, Sigwart, Jerusalem), kteří shledávají podstatný znak soudů hypothetických v podmětu aneb přísudku zvláštním. Dr. Rostohar poté činí pokus o „novou redukční theorii“. Snaží se dokázat, že všechny redukční, jakož i konsekvenční teorie vycházejí z chybného předpokladu, že hypothetická výpověď má obdobný útvar jako kategorická, že tedy předvětí a závětí hypothetické výpovědi odpovídají podmětu a přísudku, a sponu, která je pojí, pokládaly jak v kategorických, tak hypothetických soudech za jakýsi vztah. To však je prý jejich osudný omyl. Synthesa podnětu a přísudku není identická s kterýmkoli vztahem, nýbrž se od nich patrně liší (str. 92). Vztah následnosti

není nijakou synthesou, nýbrž prý vztahem logickým sui genesis. Pronese-li hypotetický soud, klademe v něm vztah následnosti mezi obsahem předvěti a závětí, ale tento vztah jest přísudkem tohoto soudu, nikoli jeho sponou neboli formou (s. 95). Formálně soud hypotetický lze pokaždé převést na soud kategorický, ač nikoli naopak (str. 92, 96). Stanovíme-li základní „typy“ hypotetických soudů – Dr. Rostohar uvádí jich čtvero, později však obírá se jen dvěma z těchto typických příkladů, totiž: a) Je-li *A*, jest *B*, a b) Není-li *A*, není *B* – shledáváme prý, že podmínkem hypotetické výpovědi jsou obě částečné věty, mezi nimiž „záleží“ (sic!) vztah následnosti, který jim připisujeme jako přísudek. Vztahového však přísudku následnosti nepřipisujeme podmětu jakožto něčemu faktickému, nýbrž jen jakožto předpokladu, jehož platnost není faktická, nýbrž jen přisuzovaná. Vztah následnosti jest ve všech hypotetických soudech týž, poněvadž soudy ty co do přísudku se neliší, ale za to vykazují hojně rozdíly co do podmětu, poněvadž v obsahu hypotetického soudu můžeme si mysliti buď ryze ideální (sic!) vztah, buď relace mezi příčinou a následkem, nebo poměr mezi motivem a motivovaným, anebo konečně relaci mezi účelem a prostředkem. Hypotetický soud a úsudek podstatně se neliší, rozdíl spočívá prý jen v tom, že v úsudku vztah následnosti vyskytuje se mezi soudy, kdežto v hypotetické výpovědi jen mezi předpoklady, tj. „fiktivními relaty“.

Komise uznává, že autor se snažil svědomitě oceniti novější teorie o podstatě soudů hypotetických a že methodicky usiluje o docílení vlastního řešení nesnadné a komplikované této otázky. Bylo by si bývalo jen ještě přát, aby výklad svůj Dr. Rostohar ještě určitěji propracoval a jasněji i přehledněji podal, jakož vůbec bylo by žádoucí úplnější vytržbení zejména ve formální příčině (co do slohové i jazykové stránky, co do způsobu citování pramenů; chybí dále index a dokonce i obsah spisu atp.).

Komise činí c.k. sboru profesorskému *návrh*: C.k. sbore profesorský filosofické fakulty české university Karlo-Ferdinandovy v Praze, račiž se usnísti, aby p. PhDr. Mihajlo Rostohar byl připuštěn k dalšímu oddílu, habilitačním řádem předepsanému.

V Praze dne 27. června 1910.

T. G. Masaryk, František Drtina, František Čáda

Stanovisko habilitační komise k Rostoharově žádosti o připuštění k habilitačnímu kolokviu z filosofie

C.k. sbore profesorský české fakulty filosofické!

Podepsaná komise, zvolená k referování o žádosti habilitační p. Dra Mihajla Rostohara, podrobila po přání sboru profesorského ze dne 7. července 1910 otázku připuštění Dra Rostohara k habilitaci z filosofie nové bedlivé úvaze, jejížto výsledkem jest, že komise setrvává na svém návrhu ze dne 27. června 1910, aby Dr. Mihajlo Rostohar byl připuštěn k dalšímu oddílu habilitačního řízení, totiž k habilitačnímu kolokviu. Aby pak odstraněny byly jakékoli pochybnosti, které by mohly vzniknout z toho, že nikdo z komise nezná blíže p. Dra Rostohara z jeho předběžných studií, jež dály se na universitách ve Vídni a ve Štýrském Hradci, podepsaná komise snažila se nabýti o kandidátovi informací od odborníků povolanych, kteří Dra Rostohara znají z doby jeho studií universitních a prací seminárních. Poněvadž pak posudek jak v oboru vysvědčení seminárních profesora Dr. Al. Meinoga, tak prof. Dr. Witaska a profesora Dra Spitzera utvrdil komisi v jejím úsudku o kvalifikaci páně kandidátově, dovoluje si komise opětovati návrh svůj, aby p. PhDr. Mihajlo Rostohar byl připuštěn ke kolokviu habilitačnímu.

V Praze dne 10. ledna 1911.

František Čáda (referent komise), *T. G. Masaryk*, *František Drtina*

doc. PhDr. Jiří Gabriel, CSc.

Brno, Česká republika

jgab@post.cz